

7 (5/6).

VEEN, W. OE. 1974. Inventarisatie van de Doort, gemeente Echt: planten, aanvullende lijst. Natuurhist. Ver. Pepijnsl. Echt 9 (3).

WASSCHER, M., 1982. Mogelijke indicatorwaarde van Libellen op beken. Ongepubl. manuscr.

WESTHOFF, V. en A.J. DEN HELD, 1975. Plantenge-

meenschappen in Nederland. B.V.W. Thieme & Cie, Zutphen.

ZÄHNER, R., 1960a. Ueber die Bindung der Mitteleuropäischen *Calopteryx*-arten (Odonata, Zygoptera) an den Lebensraum des strömenden Wassers I. Der Anteil der Larven an der Biotopbindung. Internationale Revue der gesamten Hydro-

biologie und Hydrographie 44 : 51-130.

ZÄHNER, R., 1960b. Ueber die Bindung der Mitteleuropäischen *Calopteryx*-arten (Odonata, Zygoptera) an den Lebensraum des strömenden Wassers II. Der Anteil der Imagines an der Biotopbindung. Internationale Revue der gesamten Hydrobiologie und Hydrographie 45 : 101-123.

Brave hendrik (*Chenopodium bonus-henricus* L.), een verdwijnende soort?

J. Pinckaers

Kuppelkovenderstraat 9, Grevenbicht

Brave hendrik (*Chenopodium bonus-henricus* L.; fig. 1) kwam vroeger in Zuid-Limburg veelvuldig voor. Als warmte en stikstofminnende soort voelde hij zich thuis in de nabijheid van boerderijen, mesthopen, beerputten en stallen, doch ook langs heggen en dorpsstraten en in wegbermen. De standplaatsen waren veelal maar niet noodzakelijk tevens kalkrijk. *Chenopodium bonus-henricus* is kensoort van het Balloto-Chenopodietum R. Tx. 1931 waartoe volgens WESTHOFF en DEN HELD (1969) o.a. ook behoren Stinkende ballote (*Ballota nigra*), IJzerhard (*Verbena officinalis*), Hartgespan (*Leonurus cardiaca*), Gewone klis (*Arctium pubens*), Wild kattekruid (*Nepeeta cataria*) en Hondspeterselie (*Aethusa cynapium*).

op de Pont Neuf." Koning Henri IV stichtte de Hortus te Marseille en subsidieerde reizen van botanici.

Calfsvoet slaat op de vorm van het blad, evenals Arum. De namen Algoede ganzevoet en Boschspinazie zeggen iets omtrent het gebruik.

Alle delen van deze plant werden vroeger zowel huishoudelijk als medicinaal toegepast. Gekookte bladeren

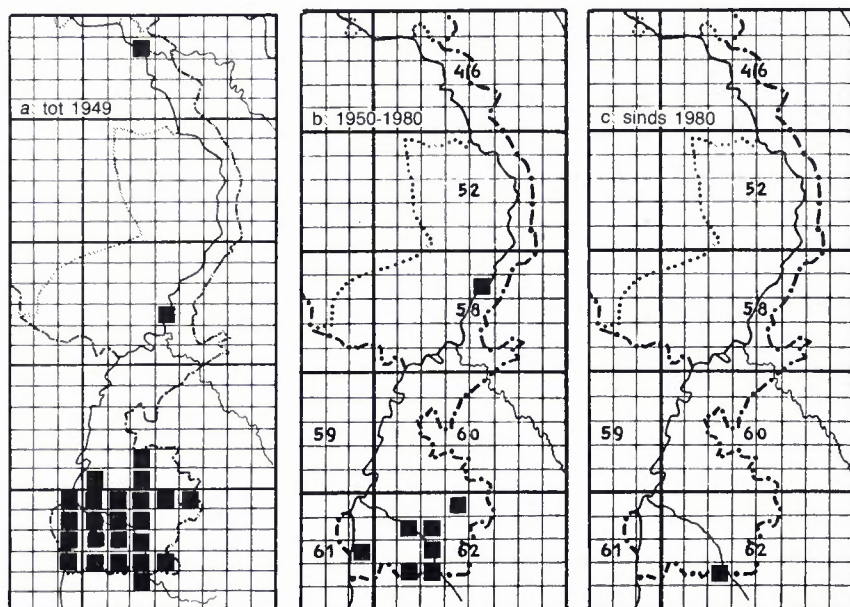
Naam en gebruik

In bijna alle Westeuropese landen vinden wij voor *Chenopodium bonus-henricus* de naam Brave hendrik terug alsook volksnamen zoals Algoede ganzevoet, Boschspinazie, Arum en Calfsvoet. Merkwaardig is echter dat de naamsverklaring overal verschillend is.

VUYCK (1904) vermeldt dat de naam bonus-henricus staat tegenover malus-henricus, waarmee het niet eetbare Overblijvend bingelkruid (*Mercurialis perennis*) wordt bedoeld. In Duitsland (HEGI) wordt de naam afgeleid van Heimrich = Koning van het Huis. In Groot Brittannië (SOWERBY, 1883) zoekt men verband met Hendrik VI die al tijdens zijn leven de naam Good King Henry verwierf, dit omdat hij Eton College oprichtte. In Frankrijk (BONNIER, 1922) voert men de naam terug op Henri IV over wie een Franse schrijver zegt: "Deze plant zal langer de herinnering aan Henri IV levend houden dan zijn bronzen standbeeld

Figuur 1. *Chenopodium bonus-henricus*. Illustratie van J. Hermans.

Figuur 2. Verspreiding *Chenopodium bonus-henricus* in Zuid-Limburg.

verschaffen een smakelijke groente die veel op spinazie leek. Jonge scheuten werden gekookt opgediend als een soort asperge. Belangrijk was hierbij dat met name bij slecht weer in het voorjaar, wanneer andere groenten laat en schaars waren, de Algoede nooit verstek liet gaan. Tevens kon hij door de lange periode van groei en oogstbaarheid de gehele zomer door als vervangende groente worden benut. Hiertoe werd Brave hendrik in tuinen gekweekt, met name in Engeland, doch ook in Frankrijk en Duitsland. Of dit ook gebeurde in Zuid-Limburg viel niet te achterhalen.

Medicinaal werd de plant als *Radix et Herba boni-henrici* toegepast in omslagen bij pijnlijke en ontstoken gezwellen, terwijl de wortel tevens gebruikt werd bij chronische huiduitslag.

Voorkomen en achteruitgang

Geprobeerd wordt een indruk te geven van de ontwikkeling van de verspreiding van *Chenopodium bonus-henricus* in Zuid-Limburg in de loop van deze eeuw. Daartoe werden voor de periode 1910-1930 de persoonlijke aantekeningen van Dr. A. de Wever geraadpleegd. Voor de periodes

1950-1980 en 1980-1983 werd gebruik gemaakt van de gegevens van het Rijksherbarium (R.W.J.M. van der Ham), de gegevens van H. van Oeveren en het archief van de Plantenstudiegroep.

1910-1930 (fig. 2a): Brave hendrik komt op vele plaatsen in het Krijt-district veelvuldig en massaal voor. Ook buiten het krijt kan men hem vinden, doch meestal met slechts weinige exemplaren bijeen. In 33 van de toentertijd 57 gemeenten, waarin

Zuid-Limburg te zuiden van Sittard was opgedeeld, wordt de plant gemeld van niet minder dan 97 groeiplaatsen. Hiervan waren er alleen al in de gemeente Wittem dertien.

1950-1980 (fig. 2b): In deze periode wordt de plant nog slechts 10 maal opgegeven en wel in 7 gemeenten. Mogelijk is dit aantal vermeldingen aan de lage kant, want bij navraag blijken vele floristen Brave hendrik nog te kennen uit de zestiger jaren.

1980-1983 (fig. 2c): Slechts 2 opgaven zijn bekend, beide in uurhok 62-43. In 1981 vond H. van Oeveren 4 exemplaren bij een boerderij. Op die plaats werd de plant later niet teruggevonden. In 1983 werden 8 exemplaren gemeld onder een veldkruis (Janssen, Hillegers, Pinckaers; fig. 3 en 4). Een bezoek in 1983 aan vele van ouds bekende groeiplaatsen bleef zonder resultaat.

De hier beschreven achteruitgang van *Chenopodium bonus-henricus* heeft zich welhaast ongemerkt voltrokken. Van een algemene soort werd Brave hendrik tot een extreme zeldzaamheid. Helaas geldt dit voor vele andere ruderalesoorten in Zuid-Limburg, zoals Wegdistel (*Onopordium acanthium*), Bilzekruid (*Hyoscyamus niger*), Malrove (*Marrubium vulgare*), alle behorend tot het Wegdistelverbond (*Onopordium Acanthii* Br. Bl. 1926): Wild

Figuur 3. *Chenopodium bonus-henricus* (J. Janssen).

Figuur 4. De enige huidige vindplaats van *Chenopodium bonus-henricus* in Zuid-Limburg.

kattekruid (*Nepeta cataria*) en *Hartgespan* (*Leonurus cardiaca*), kensoorten van de associatie van Stinkende Ballote (*Ballota chenopodietum* R. Tx. 1931).

Een exacte verklaring voor de achteruitgang van de ruderales flora is momenteel niet te geven. Factoren die hierbij zeker een rol gespeeld hebben zijn de veranderde hygiënische omstandigheden zoals de aanleg van rioering en het opruimen van mesthopen. Ook zal de toegenomen urbanisatie met de daarmee gepaard gaande aanleg van gazons en aanplant van siergewassen van belang zijn geweest, doch de grootste invloed is waarschijnlijk uitgegaan van het gebruik van herbiciden. Dat bovendien één van de verspreidingsmogelijkheden van Brave hendrik, namelijk door schapen en geiten, sterk is verslech-

terd is evident.

Intrigerend blijft dat Brave hendrik bijna totaal is verdwenen, terwijl andere vertegenwoordigers van het *Ballota* *Chenopodietum*, zoals Stinkende Ballote (*Ballota nigra*) en Hondspeterselie (*Aethusa cynapium*), vaak nog massaal voorkomen.

Wij kunnen slechts hopen dat het zal gelukken de ruderales flora die bescherming en aandacht te geven die zij verdient, opdat zij niet geheel verloren ga én opdat wij ze later aan onze kinderen net zo florissant kunnen laten zien, op vele plaatsen in Zuid-Limburg, als Wim nú in zijn tuin te Echt.

Dankwoord

Een woord van dank wil ik richten aan Raymond van der Ham voor het maken van de verspreidingskaartjes, aan

Jan Hermans voor het vervaardigen van de tekening, aan Jan Janssen voor het beschikbaar stellen van de foto en aan Joke Pinckaers voor het fatsoeneren van dit artikel.

Literatuur

- BONNIER, G., 1922. Flore Complète Illustrée en couleurs de France Suisse et Belgique. Paris.
 HALLIER, E., 1882. Flora von Deutschland, deel IX. Köhler.
 HEGI, G. Illustrierte Flora von Mitteleuropa, deel III. München.
 HEUKELS, H.-R. VAN DER MEIJDEN, 1983. Flora van Nederland.
 SOWERBY, E., 1883. English Botany, deel VIII. London.
 SCHUMACHER, W., 1979. Flora und Vegetation der Äcker Raine und Ruderalplätze. Bonn.
 VUYCK, L., 1904. Prodomus florae batavae. Nijmegen.
 WESTHOFF, V. en Den Held A.J., 1975. Plantengemeenschappen in Nederland. Zuthphen.
 WEVER, A. DE. Z.J., Aantekeningen (manuscript) Archief. Natuurhistorisch Museum Maastricht.

Psilochorus simoni (Berland) en andere spinnen uit een schuilkelder

M.H. Vossen

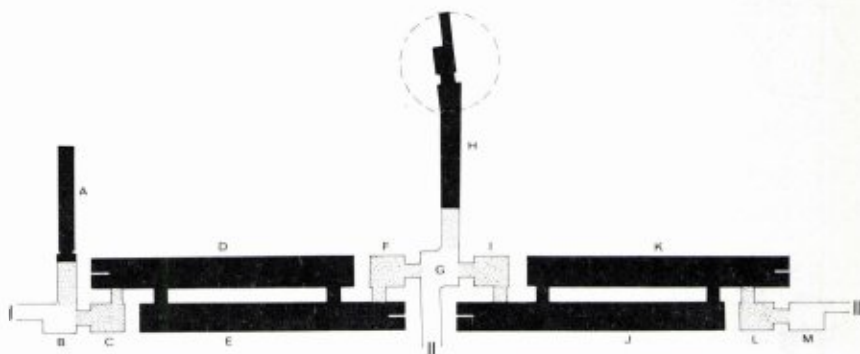
Kerkstraat 78, Koningsbosch

Gedurende de periode december 1982 t/m juli 1983 bracht ik regelmatig een bezoek aan een schuilkelder te Pey-Echt (voor nadere bijzonderheden zij verwezen naar het artikel van W. Vergoossen (Het bunkerreservaat in Echt), elders in dit Maandblad), met de bedoeling om de aanwezige spinfauna op haar soortenrijkdom te onderzoeken. Naast een aantal voor Nederland reeds bekende soorten bleek een nieuweling — een voor Nederland nog niet geregistreerde soort — aanwezig in de kelder: *Psilochorus simoni* (Berland).

Alle, met de hand verzamelde, dieren heb ik met de in de literatuurlijst vermelde determinatiewerken op naam gebracht. Bij een aantal soorten bleek dit niet mogelijk omdat het juveniele exemplaren betrof. Vervolgens zijn de soorten vergeleken met de referentiecollectie van het Natuurhistorisch Museum te Maastricht. De naamgeving is ontleend aan VAN HELSDINGEN (1980).

weer, onderverdeeld in drie categorieën van ruimtes waarin ze voorkwamen. Er is onderscheid gemaakt tussen de volgende 'gebieden':

a. **ingangsgebieden**: dit zijn de ruimtes van de kelder waarin het daglicht duidelijk binnentreedt;

Figuur 1. Plattegrond van de bunker.

□ =	ingangsgebied	■ =	geheel donkere gebied
▨ =	overgangsgebied	○ =	kolonie <i>Ps. simoni</i>

De aangetroffen soorten

Tabel I geeft de verzamelde dieren